

Yogesh Haribhau Kulkarni • You

AI Advisor (Helping organizations in their AI journeys) | PhD (Geometric Modeling) | Tech Colum...

now •

...

Wish to share today's article from my weekly column "तिसरा मेंदू" (Third Brain) titled "नकाशा म्हणजेच भूभाग नव्हे" (Map is not the territory) which has been published in the Marathi newspaper, Sakal! (pic below)

In this article, I go deeper into the applicability of Mental Model "Map is not the territory" in various situations

I'm thankful to [Sakal Media Group](#) for providing a platform to share these important insights with our local community.

Any comments? I'd love to hear your thoughts!

[Sakal Media Group](#) [Abhijit Pawar](#) [Samrat Phadnis](#) [Niranjan Agashe](#)

#AI #ArtificialIntelligence #mentalmodels #Intelligence #training #CommunityConnect

#SakalNewspaper #MarathiMedia #Marathi #India #Pune #MVPBuzz #GDE #MapIsNotTheTerritory

तिसरा मेंदू

- डॉ. योगेश हरिभाऊ कुलकर्णी

पाश्चात्य देशांच्या नजरेत भारताची प्रतिमा बदलत आहे. 'भाषांचे खेळ करणाऱ्यांचा देश' हे जुने चित्र आता मागे पडलं असलं, तरी काही चित्रपट व बातम्यांमुळे भारतात सर्वत्र गरीबी व अल्पवृद्धता असल्याचं दाखवलं जातं. 'जागतिक भूक/उपसासाठी निदेशांक' (ग्लोबल हंगर इंडेक्स) मध्ये भारत आजही पाकिस्तान, बांगलादेश, नेपाळ, श्रीलंकेच्या मागे (दाखवलेला) आहे.

हे सर्व पाहून एखादा परदेशी व्यावसायिक भारतात येतो आणि पाहतो तर काय, चित्र तेवढे काही वाईट नाही. इतकं कमी प्रति-व्यक्ती उत्पन्न असलेला देश जगातील सर्वात मोठ्या स्मार्टफोन बाजारपेठेची एक कसा असू शकतो? अतिशय देशांमध्ये सुद्धा कागदावर मतदान होत असल्याने मोबाइलस महिन्यांमिने लागतात, तर भारतात काही दिवसांत निकाळ जाहीर पण होतो. पूर्वीआय व्यवहार करणारा फेरीवाला, नेटस्क्रिन्सवरील शो-बॅक चर्चा करणारा रिश्तावाला किंवा मोबाईलवर हवामानाची माहिती पाहणारा शेतकरी, अशी एक ना अनेक उदाहरणे दिसतात. त्यामुळे जगातूडे आलेल्या-देवलेल्या प्रतिमेत काही अशी सत्य असले तरी ते पूर्ण वास्तव नक्कीच नाही. याच विंगतीच्या मेंदल मॉडेलला (मन:प्रारूप) अवघा विचारचिन्नाल 'मॅप इज नॉट

नकाशा म्हणजेच भूभाग नव्हे

द टेरिटरी' असे म्हटले जाते. त्याचा अर्थ 'नकाशा म्हणजेच भूभाग नव्हे.' (नकाशा-भूभाग फारकत). असे नामकरण करू शकतो.

पोलिश-अमेरिकी वैज्ञानिक आल्फ्रेड कोर्बिन्स्की यांनी मांडलेली ही संकल्पना चाली मंग आणि शेन पॅरिशसारख्या विचारवंतांनी जनमानसात पोचवली. हे विचारचित्र आपल्याला सतत आठवण करून देते की, नकाशा म्हणजे वास्तव नाही. आकडेवारी, आलेख, तस्ते, समाजमाध्यमांवरील संदेश, एखादी कथा (आख्यान, नैरेटिव्ह) हे वास्तवाचं अपूर्ण चित्र असतं. ते उपयोगी असलं तरीही पूर्ण सत्य मानणं धोकादायक ठरू शकतं.

आपल्या मेंदूला सतत व खूप बारीक विचार करायला उर्जा खर्च करायची नसते. माग तो कल्पना (शॉर्टकट्स) वापरतो. समजण्यासाठी आपण गोष्टी साध्या-सोप्या करतो. उदाहरणार्थ, नकाशा रस्त्यांची व गावांची माहिती जरी खोबळमानाने देत असला तरी प्रवास ठरवायला उपयुक्त ठरतो. पण प्रत्यक्षात जमिनीवर चित्र धोडे वेगळे असू शकते. खोदकामांमुळे मार्ग बदललेले असू शकतात, नकाशात दाखवलं हॉटेल तेथे नसू शकतं. पण त्यामुळे खूप काही अडत नाही. पण जेव्हा आपण नकाशांलाच वास्तव समजतो, तेव्हा आपण अशा स्थितीत निर्णय घेतो, जे प्रत्यक्षात अस्तित्वात असेल असे नाही, याचे भान मात्र ठेवावे लागते. अजून स्पष्टतेसाठी

'नकाशा-भूभाग-फारकत' या विचारचित्राची अजून काही उदाहरणे पाहूयात.

एका छोट्या शहरातून आलेल्या विद्यार्थ्याच्या रेड्यूमे (बायोडेटा) वर केवळ त्याने 'आय. आय. टी' किंवा 'आय. आय. एम' लिहिलेले नाही म्हणून नोकरीसाठी-संधीसाठी नाकारला जातो. येथे 'नकाशा' म्हणजेच तो 'बायोडेटा' व त्यात प्रतीत होणारी शिक्षणसंस्थेची जनमानसातील प्रतिमा, आणि 'भूभाग' म्हणजेच त्या विद्यार्थ्याचे प्रत्यक्ष कौशल्य व क्षमता.

आणगास माहिती आहे की भारतातील सर्व यशस्वी उद्योजकांनी फक्त याच नामांकित संस्थांमधून शिक्षण घेतलेलं नाहीये, आणि तरीही ते यशाच्या शिखरावर पोहोचलेले आहेत. एखाद्याचं इंटरग्राम पाह. सुद्धांचे मनमोहक फोटो, सतत प्रेरणादायक व सकारात्मक लेखन, प्रमाणबद्ध-फिट शरीर, असं वाटतं की, त्यांचं आयुष्य परिपूर्ण आहे. पण या पोस्ट किंवा बरचसा 'सोशल मीडिया' हा एक 'नकाशा' आहे. तो भीटनेटव्हा आणि सजवलेला असतो; पण प्रत्यक्ष 'भूभाग' गुंतागुंतीचा, आणि पूर्णतः अस्ताव्यस्त असू शकतो.

बर् वाटत नसताना सुद्धा एखाद्याचे काही वैयकीय चाचण्यांचे अहवाल सर्वसामान्य मर्यादित असू शकतात. म्हणूनच डॉक्टरांचा सल्ला घेणे आवश्यक असते. तो धक्का, निरुत्साह आणि

अस्वस्थता वेगळ्या कारणानी असू शकतो. चाचण्या म्हणजे 'नकाशा', उपयोगी, पण कधी कधी अपूर्ण. मानसिक आरोग्य, आहार, झोप आणि योग्य अनुभवसिद्ध वैयकीय निदान हा खरा 'भूभाग' जो अनेकदा या 'नॉर्मल' आकड्यांच्या पलीकडे असू शकतो. गृहसंकुलाच्या जाहिरातीतील सोयीसुविधा, दाखवलेले रहिवासी कसे लक्षवेधक असतात, किती इमारती आहेत व किती मजले आहेत, यांसारख्या गोष्टी जरी प्रत्यक्षातही खऱ्या दिसत असल्या तरी इतर काही गोष्टींमध्ये मात्र मोठी तफावत असू शकते. म्हणजेच 'जाहिरात' हे काही प्रत्यक्ष 'उत्पादन' नव्हे.

भारतासारख्या देशात, जिथे अनेक विरोधाभास एकत्र नोंदतात, तिथे आकडेवारी अनेकदा वास्तवापेक्षा वेगळी असते. येथील कोट्यवधी लोक अहवालांच्या ओळींमध्ये नव्हे, तर त्यांच्या मधल्या जागीत जगात असतात. तिथे 'नकाशा-भूभाग-फारकत' हे विचारचित्र अधिक महत्त्वाचे ठरते. जेव्हा आपण नकाशांला भूभाग समजणं थांबवतो, तेव्हा आपण अधिक चांगले प्रस्न विचारतो, तसा देऊन ऐकतो, आणि निर्णय घेण्याआधी जरा थांबून विचार करतो.

आकड्यांवर सर्वस्वी अवलंबून 'डेटा-ड्रिव्हन' असणं म्हणजे कायमच 'सत्य-ड्रिव्हन' असणं असे नव्हे. नकाशे उपयोगी असतात, पण ते ब्रह्मवाक्य-पवित्र नसतात. ते मार्गदर्शक असावेत, अंधविश्वास करणारे नाही.